

ڈاکٹر عاصمہ غلام رسول
اسٹنٹ پروفیسر، شعبہ پنجابی
گورنمنٹ کالج یونیورسٹی، فیصل آباد

ہجر نہ چٹھیا جاوے..... اک جہات

Abstract:

The land of Faisalabad is very rich in respect of literature as many famous poets, writers, thinkers and critics were born there. A.H. Atif is one of these renowned poets. He contributed a lot in the Punjabi literature. In this article, his poetic collection "Hijar Na Chithia Jaway" has been analysed. It consists of modern poems and rhymes. His poetry consists of loneliness, shortage of trees, hypocrisy, inclination to cities and suggests positive proposals to overcome these features of modern society.

پنجابی شاعری دیاں صنفوں وچوں دو اگھڑیاں تے من موہیاں صنفوں نظم تے غزل
اے۔ ساڈے شاعراں نے ایہناں صنفوں وچ شاعری کر کے ایہناں صنفوں دے کھیتر وچ بہت
وادھا کیتا۔ نظم بارے ”پنجابی اردو ڈکشنری“ وچ سردار محمد خاں بوری لکھدے نیں:
”1- شعر۔ کوتا 2- ترتیب۔ بندوبست۔ نظم کرنا۔ کوتا لکھنا“ وغیرہ
آکھیا اے۔ (1)

”وڈی پنجابی لغت“ وچ نظم، آزاد نظم تے معرّی نظم بارے کجھ اس طرح لکھیا اے:
”نظم: 1- انتظام، سر بندھ، 2- شعر
نظم آزاد: اک شعری صنف جیہدے وچ قافیہ، ردیف تے مصرعیاں
دے اک جیڑے دا خیال نہیں رکھیا جاندا۔
نظم معرّی: نظم دی اوہ قسم جیہدے وچ قافیہ نہیں ہوندا۔

ایہدے وچ قافیہ نہیں ہوندا“۔ (2)

پنجابی دی آزاد نظم یاں نویں نظم بارے ”نویں پنجابی نظم دے رتن“ وچ اکرم باجوہ ہوریں
ایہدے بارے انج آکھدے نہیں:

”نظم دے لغوی معنی انتظام کرنا، ترتیب دینا، سجانا تے لڑی وچ پرونا

نیں۔“ (3)

نظم بارے اُتے بیان کیتیاں گئیاں تعریقاں نوں مکھ رکھدے ہوئے ایس ایس سٹے تے
اچڑدے آں پئی نظم توں مراد شعر نوں فنی مہارت نال ترتیب دینا، بندوبست کرنا تے انتظام کرنا اے۔

غزل بارے سردار محمد خاں ہوریں اپنی لغت ”پنجابی اردو ڈکشنری“ وچ انج بیانیا اے:

”شہکارس کی کوتا جس میں پہلی دو ٹکلیں ایک ہی قافیہ ردیف کی ہوتی

ہیں۔ مگر اس کے بعد ہر دو پر تقسیم ہونے والی تک کا قافیہ ردیف پہلی دو

تکوں کے مطابق ہوتا ہے۔ عام طور پر اُس میں حسن اور عشق کا بیان

ہوتا ہے۔“ (4)

اقبال صلاح الدین ہوراں غزل بارے ”وڈی پنجابی لغت“ وچ انج لکھیا اے:

1- زنانیاں نال گلاں کرن، زنانیاں دے سہن دی وڈیا کی کرن۔

2- ہرن دی چیک۔

3- شاعری دی اک صنف۔ (5)

”سانجھ وچار“ موجب:

”فارسی وچ غزل ”ہرن“ دی چوکڑی نوں وی کہندے نہیں تے

استاداں نے ایس کر کے وی ایس صنف داناں غزل رکھیا پئی ایہدا ہر

شعر دوسرے شعر توں مکھ ہوندا اے تے ہرن دی چوکڑی مثال اک

مضمون توں چوکڑی بھر کے شاعر دو بے مضمون تے چلا جاندا اے“ (6)

مطلب کہ غزل شاعری دی اوس صنف نوں آکھدے نہیں۔ جیہدے وچ زنانیاں دے نال

عشق، محبت دیاں گلاں تے اوہناں دے سہن دی تعریف کرنا اے۔

پنجابی غزل دے وادھے لئی ساڈے وڈکیاں تے پنجابی غزل دے آگواں بڑی کھچیل کیتی
اے تے انتاں داکم کیتا۔ اوہناں نوں بڑا چاء سی، رتجھ سی پئی پنجابی غزل وی اردو تے فارسی غزل
دے سامنے پورے بھار نال کھلووے۔ جیویں اردو غزل فارسی غزل اگے سینہ تان کے کھلوتی اے۔
مولا بخش شستہ، پیر فضل گجراتی، رؤف شیخ، منظور وزیر آبادی، بابا فقیر، اقبال شیدا، زاہد نواز اوہ شاعر
نیں جیہناں جدید پنجابی غزل دا مڈھ بجھاتے ایہدے کھیتروچ وادھا کیتا جے اوہ آج پنجابی غزل
دے کھلار نوں ویکھدے تے چاواں نال اوہناں دے سرا مبراں نال جا لگدے جیویں آج دے سو
جھوان شاعراں اپنی سوچ دے اٹن مل کے خیالاں دی ہلدی نال غزل دے روپ نوں کج شگاریا
اے جیہناں مان جوگ شاعراں پنجابی غزل نوں شگناں دے گہنے پواکے کھارے چاڑن دا آہر کیتا۔
اوہناں وچ اک سرکدھواں ناں ”اے۔ ایچ عارف“ دا اے۔ اسیں اوہدے شعری پراگے ”ہجر نہ
چتھیا جاوے“ بارے گل گراں گے۔ ”ہجر نہ چتھیا جاوے“ دی شاعری سوہنی بانگری بجلی تے
انکھیلدی اے۔ جیہنوں پڑھ کے ہجر دیاں سکیاں لگراں تے مُروصال دا بواون لگ پیندا ہے پُر پُر
وچ تانگاں اڈیکاں مکن تے چاء بھنگڑے پوں لگ پیندے نیں۔ رتجھاں سدریاں لبو نال رل کے
ناڑاں وچ کھورو پوں لگ پیندیاں نیں۔

دو مصرعیاں وچ شاعر نے جیہڑی کتھا بیان کیتی اے۔ اوس نے ایس شعری پراگے نوں
انملا کر دتا اے۔ دریا دا پورے بھار نال وگنا مڑ اترنا کنیاں تھواواں توں پانی دا سکنا۔ فیر نیڑے
دیاں پنڈاں دریاواں وچوں رستہ بناونا۔ راہیاں دے پیراں نال ریت دا اڈنا ڈھیریاں بنتا۔ دریا
دی لکھ چوں اڈن والی کھیہ نوں شاعر نے کھل چھانی آکھیا۔ اوے کھل چھانی تے بہہ کے اپنے
تجربے نوں لوکاکی تک اپڑان دا چارہ کیتا۔ پئی میں پانی تے پر چھاویں پھڑدا ایتھوں تیک آگیا
واں پانی توں پر چھاویں پھڑنا امبروں تارے توڑن والی گل اے۔ سایاں پچھے ایناں نساں نہیں
چاہی دا کہ بندہ ساہو ساہی ہو جائے تے ہتھ وی کجھ نہ آئے۔ ایسے غزل دے مقطع دی بنتر فکر وی
ویکھن لئی اے۔

بہہ کے روواں کیوں دریا دی کھل چھانی اتے

پھڑے نہ ہوندے تر دے ہوئے پر چھاویں پانی اتے (۷)

شاعر نے کدھی سوئی علامت ورت کے اپنے وڈیاں نوں تے حاکماں نوں کچھ سمجھان دا چارہ
 کیتا۔ ایس شعر دے دو کچھ نہیں تے دوویں بڑے ای فکر جوگ نہیں۔ اک کچھ تے ایس گل دی پریرنا
 دیندا ہے کہ دیس وچوں ہریالی گھٹ دی جارہی اے۔ جے ایس نوں رکھ نہیں لاواں گے تے آون
 والے ویلے وچ بدلدیاں ہویاں رتاں اجیہے قہر ڈھاوٹ گیاں کہ انساناں نوں تے کچھوواں نوں ڈھیر
 مشکل ہوئے گی دو جا کچھ ودھدی ہوئی آبادی جیہدے پاروں شہراں وچ بڑے پواڑے پین گے جتھے
 پہلوں ای ڈیڑھ دو مرلے وچ پندرہاں پندرہاں جی رہندے نہیں۔ کمرے کبوتر اں دے کھڈیاں وانگ
 ہوئی جا رہے نہیں۔ جے ایس نوں شہر نہ وسائے تے بڑیاں اوکڑاں دا سامنا کرنا پوے گا ”ہجر نہ چھیا
 جاوے“ دی شاعری جے مسئلیاں دی گل کر دی اے تے مسئلیاں داخل وی دس دی اے:-

نویں نوں رکھ لاون دی عاطف جے عادت نہ پائی

اک دن سو سو آکھنا ہوئی اک اک ٹہنی اُتے (8)

شاعر اتھے ایس گل ول دھیان پواندا اے کہ نویں شہر وادی تبتی والیاں زمیناں تے
 نہیں سگوں کلر کھادیاں تھور ماریاں زمیناں تے دسانے چاہی دے نہیں۔ ایویں کاہلی وچ رزق دا گھانا
 نہ کر لینے۔ سے دی لوڑی وی اے کہ جیہڑا کم وی کریئے سوچ و چار کے کریئے:

سوچ لیندے جے فصلاں مدھ کے بھک ودھان توں پہلاں

کلر کھادیاں تھواواں لہندے شہر وسان توں پہلاں (9)

’ہجر نہ چھیا جاوے‘ دی شاعری وچ جتھے لوکاں دیاں لوڑاں نوں کھ رکھیا گیا اے۔ اوتھے کول
 تے سندر جذبیاں دا اظہار وی بڑے نوکے ڈھنگ نال کیتا گیا اے:

بھال تیری وچ اڈ چلیاں سن مڑ کے پھڑیاں یاداں

فر پاکاں دی وگن اندر مشکل تڑیاں یاداں

ویلے سرجے بھل جاندا تے عاطف چنگا رہندا

ہن تے ضدی بال دے وانگوں بھوئے چڑھیاں یاداں (10)

کدھی ودھیا گل کیتی اے کہ جتنا نال کدے وی اوہ گل نہ کرو جیڑی اپنے قد نالوں وڈی
 ہووے۔ ایس طرح کسے وی رشتے وچ پھک پے سکدی اے۔ بندہ ہولا پے جاندا اے۔ بھرم ٹ

جانداے نیں۔ تسیں اک سچے تے کھرے رشتے توں ہتھ دھو بہندے او:

بجنا اگے ہیڈیاں کر گئی اک نکاری گل

کنا ہولا کر جاندی اے وڈوں بھاری گل (۱۱)

جذبیاء دا اظہار کڈے نوکھے رنگ وچ کیتا گیا اے کسے وی شے نوں پیراں پیٹھ مدھولن دی گل تے بڑی ہوندی رہی اے پر نخرے پیٹھ مدھولن دی گل نویں اے۔ منظر نگاری تے کیفیت دا شعر اے۔ وارتا دی تصویر دکھائی گئی اے تے وار دھولوں والے دی کیفیت کہ میں یار دے چہرے نوں گوہ نال دیکھن وچ مگن ساں کہ اوہنوں ایس گل دی بھٹک پے گئی۔ پی اوہ دیکھ رہیا اے۔ تے اوہنے کالے بدل ورگیاں زلفاں چن جے مکھڑے اتے جھٹکے نال انج سٹیاں کہ میرے سندر جذبیاء نوں نخرے پیٹھ مدھول کے رکھ دتا:

جھٹکے دے نال کوئل مکھڑا کر کے زلفاں اولھے

میرے سندر جذبے اوہنے نخرے پیٹھ مدھولے (۱۲)

ایس شعر وچ اک اچھے مسافر دی کتھا ہے جیہڑا ورہیاں دی کھچل کر کے سفر اں توں سکھنا پرتیا ہووے۔ جیہڈیاں رتھنھاں دل وچ ای رجھ دیاں رہیاں ہون۔ اندرو اندریں بڑ بڑ کر دا ہووے کسے کیہ گیا اے۔ ویلا میرا ای ناس ہو یا۔ رکھاں دا کیہ اے جے میرے پیراں دا گھٹا اوہناں دے سر پے گیا اوہنوں تے اکوای بارش نے دھو دینا۔ اوہ تے مزوچوں ہرے بھرے نکل ای آون گے۔ پر میری حیاتی دے ان ملے تے کھنچے ورھے کون موڑے:

رکھاں دے سر دا گھٹا تے بارش نے دھو دینا

پر عاطف نوں کہہڑا موڑو کھنچے سال سفر دے (۱۳)

جے ”ہجر نہ چتھیا جاوے“ دی نظم بارے گل کر یے تے غزل داگوں سونی تے سلکھنی اے تے ایس گل دا ثبوت اوہدے شعری پراگے وچ موجود نظماں نے دتا۔ اوہدی غزل ہر پکھوں پوری اے۔ انج اوہدی نظم وی اوہدی غزل نالوں گھٹ نہیں۔ ”ہجر نہ چتھیا جاوے“ دیاں نظماں وچ پنچے دریا ٹھاٹھاں مار دے دکھالی دیندے نیں۔ ایہناں نظماں وچ سانوں پورے پنجاب دا رنگ نظر آؤندا اے۔ جیہڈے وچ ریتاں، رساں، سانجھاں توں اڈ بال بالیاں گھبرو تے ٹیاراں دیاں اوہ کھڈیاں جیہڈیاں

ویلے نے ساڈے کولوں کھو لئیاں نیں۔ جیویں سکھیاں دارل کے گڈے گڈی داویاہ کرنا گڈی والی دا گڈی نوں ووہٹی بناؤنا تے پٹولیاں دی شکل وری دا کھلارہ پاؤنا تے گڈے والی نے گڈے نوں لاڑا بناؤنا۔ سہرے بن کے گڈے دی جج ڈھکاؤنا۔ مڑ گڈی والی نے گڈی ودھا کرنا تے بوہے وچ کھلوتیاں گھڑ مانواں نوں ہول پین لگ پیندے سن۔ ترنجن وچ سکھیاں رل کے چرے کتنے۔ بالاں توے دی کالک منہ تے مل کے لوڑی منگنا۔ ایہہ سب کجھاوہناں دی نظم جہدا عنوان ”اسیں آپ ای اپنے چور“ وچ نظر آؤندا اے:

ساڈی رتھل بہت کھڑچ گئی سانوں شہراں لائی سنہ
 اج مر مر چیتے آؤندے جنڈ، بوڑ، شریہاں ون
 اوہ کھدو پیٹھاں ٹھیکراں اتے گڈے گڈی دی جج
 کتے لگن مٹی کھیڈ نا کتے ڈندا ڈک تے ونجھ
 بن ڈھوڈے لوڑھی منگنا اتے گھر گھر پاؤ ناشور

او ہ اڈیاں گوڈے رگڑنا مینہ پینا زورو زور (14)

پنجاب دی ایہہ رتھل جیہڑی کھڑچ گئی شاعر نوں ایہدا ڈھیر دکھ اے تے انگش کھیڈاں دے ودھاتے کڑھدا اے:

شہراں وچ ترقی کر لئی عاطف انگش کھیڈاں نے
 لگن مٹی جنگ پلنگا رہ گئے پیٹھ ہلارے پنڈ (15)

چکی دے دو پڑ ہوندے نیں۔ شاعر نے اک پڑ اسمان نوں آکھیا اے تے دو جازمین نوں۔ دوہاں پوڑاں دے وچکار لے بندے نوں رگڑے تے لگنے ای نیں۔ سکھ نال کیویں رہ سکدا اے۔ دنیا فانی اے۔ ایہیے اک دن مک جانا اے۔ بندہ کنک دے دانے وانگوں اپنے آپ نوں بچا نہیں سکدا۔ اک دن پیسا ای جانا اے۔ شاعر نے دو مصرعیاں دی کئی جہی نظم ”کن دی چکی“ وچ کڈی وڈھی گل کیتی ہے:

اتے امبر تھلے دھرتی
 میں وچ کنک دا دانہ (16)

واڈھی دی تھال سراں دا وڈھے جانا انتاں دی بھک دی دس پاؤندا تے چھجاں نوں ٹڈیاں دا

نکنا ایسے قحط دا حوالہ اے جہدے وچ گھنن نوں کجھ نہ ہووے پین نوں کجھ نہ ہووے۔ پکی فصل تے کنیاں پے جان تے او مڑا گن لگ پیندی اے تے ایہہ ہارے ہوئے لیکھاں دیاں گلاں نیں۔ بندہ پوڑی چڑھے تے آخری ڈنڈے توں ڈگ پوے۔ حیاتی وچ ایسے موڑ آؤندے نیں۔ جدوں بندہ جتنی ہوئی بازی ہار جاندا اے۔ جیویں بندے دا کڑھیا ہویا دُھ رُڑ جاوے۔ ایہہ سب کجھ ”ہجر نہ چھیا جاوے“ دی اک نظم جس دا سرائواں اے ”ایہہ کی بنیاں“ وچ ویکھ سکدے او:

واڈھی دی تھاں سروڈھے گئے

جھج ٹنگے رہے، ٹڈیاں نکلے

گاہنا، چھٹنا، پیہنا بھلے

لیکھاں ہارے جینا بھلے

پکی فصل تے آئیاں کنیاں

ایہہ کی بنیاں (۱۶)

پٹھلی نظم جیس دا عنوان ”اوکڑ“ اے۔ ایہدے وچ اوہناں ماڑیاں تیزیاں دی وارتا اے، جیہناں نوں پوہ دے مہینے دُھپ نہیں لہدی۔ کیوں جے اُچیاں کندھاں والیاں اوہناں دا سورج ڈکيا ہوندا اے تے گرمی وچ چھاں نہیں لہدی۔ کیوں ویہڑے وچ تے منجھیاں ای مساں پوریاں آؤندیاں نیں۔ تے رکھ کیتھوں لاؤنے نیں۔ جتاں کول خوشیاں خریدن جوگا کجھ وی نہیں۔ جتاں بہار دا منہ کدے نہیں تکیا۔ جیہڑے کنڈالیاں رتاں وچ جہدے نیں تے ایہناں وچ ای مر جاندا اے:

قبر دی گرمی

ترزوے رہیا واں

دور دور تک

چھاں نہیں

دس دی

پکھالین دی

پہنچ نہیں رکھدا

ویڑھے رکھ لئی

تھاں نہیں دسدی (18)

ایس شعری پراگے دیاں نظماں بڑیاں اٹکھاں بھریاں نیں۔ پنجاب دی رتھل وچ پروچیاں
ہویاں وسیب دی اجیہی تصویر جیناں نوں تک کے خوشی نال جھومر پاؤن نوں جی کر دا اے تے کدے
بھجھاں مار کے رون نوں۔

مکدی گل ایہہ اے کہ ”ہجر نہ چتھیا جاوے“ دی شاعری سانوں پچھوڑ دی ایسی یا ترا کرواندی
اے کہ خیالاں دے ننگے پیراں وچ سولاں چھن لگ پندیاں نیں۔ کتے سروں دے پھلاں دی واشنا
اپنے گھیرے وچ لے لیندی اے تے کتے میاراں دے پیریں چھنک دیاں ہویاں جھانجھراں دے نال
رل کے رانجھے دی وچھلی دی اجیہی کوک بن دیاں نیں کہ خیالاں وچ نیلے مہکن لگ پندے نیں۔
ایس لئی ایہہ شعری پراگا جدید شعری ادب وچ انملا وادھا اے۔

حوالے

- 1- سردار محمد، خاں، پنجابی اردو ڈکشنری، جلد دوئم، (لاہور: پبلی سٹوڈیوز، پاکستان پنجابی
ادبی بورڈ، 2009ء)، 3291۔
- 2- اقبال صلاح الدین، وڈی پنجابی لغت، تیجی جلد، (لاہور: عزیز پبلشرز، 2002ء)،
2716۔
- 3- اکرم باجوہ، نویں پنجابی نظم دے رتن، (ملتان: ادب پبلی کیشنز، 2004ء)، 9۔
- 4- سردار محمد، خاں، پنجابی اردو ڈکشنری، جلد اول، (لاہور: پبلی سٹوڈیوز، پاکستان پنجابی
ادبی بورڈ، 2009ء)، 1266۔
- 5- اقبال صلاح الدین، وڈی پنجابی لغت، دوجی جلد، (لاہور: عزیز پبلشرز، 2002ء)،
1948۔
- 6- سعید بٹھا، مرتب، سانجھ وچار، (لاہور: اے ایچ پبلشرز، 1997ء)، 252۔

- 7۔ اے۔ ایچ عارف، ہجر نہ چتھیا جاوے، (لاہور: پنجابی مرکز، 2009ء)، 25۔
- 8۔ اوہی، سرورق
- 9۔ اوہی، 48۔
- 10۔ اوہی، 59۔
- 11۔ اوہی، 53۔
- 12۔ اوہی، 75۔
- 13۔ اوہی، 60۔
- 14۔ اوہی، 49۔
- 15۔ اوہی، 40۔
- 16۔ اوہی، 63۔
- 17۔ اوہی، 77۔
- 18۔ اوہی، 64۔

